

Ha az adott időkeretben átfogóan kívánnám jellemezni a romantika érvényesülését a reformkor politikai életében, a felmerülő jelenségek leltárba vételére is alig keríthetnék sort. Ezért közülük csak a címben foglalt egyetlenegy megközelítésével kísérletezem, sőt azt is szinte árnyalatlan megállapításokkal kísért önjellemzések tükrében mutatom be csupán.

Kiindulópontként elfogadhatónak tartom azt a szinte közhellyé vált, ám egykorú felismerésekre és szakszerű vizsgálódásokra egyaránt alapozódó tételt, miszerint a romantikus kifejezőmód úgy vált keretévé és hordozójává az egyén és az egyéniség felszabadulásának, hogy egyidejűleg erősödött az önfeltárás, a vallomástétel igénye és képessége is. Mindezzel összhangban van mondanivalóm lényege, az, hogy a reformkor politikai életének figyelmet érdemlő jellegzetességeként felerősödött a szubjektív hangütés, méghozzá szoros kölcsönhatásban a kortárs művészeti folyamatokkal, sőt – részletekbe menő vizsgálatokat indokló jelek szerint – hazai vonatkozásokban olykor húzóhatást is gyakorolva rájuk.

A szubjektív hang megújulást hozó felerősödése sokban visszahatás is volt a letűnt és letűnőfélben levő korszakok és irányzatok politikai hangvételére. Hiszen a Habsburg-birodalom keretei közt élő Magyarországon a nyugati abszolutizmusok megdőlte után is olyan helyzetet rögzített az 1790-es évek elején létrejött, majd meg-megújított politikai kompromisszum az abszolutisztikus igényű, sőt birodalma nyugati felében abszolutisztikusan is kormányzó Habsburg-hatalom, illetve a rendi alkotmányosság hazai erői közt, ami éppen-séggel nem kedvezett a szubjektív hang politikai érvényesülésének. Az udvaroncok és az aulikusok íratlan normája az uralkodó nézeteinek (s a gyakran éppen általuk) „uralkodóvá” tett, általuk fentről leszivárogtatott nézeteknek) a visszhangozása volt, ha olykor variáltan is, s az összhangot keresték az uralkodó nézeteivel a kormányzások, sőt az országgyűlésen a rendek is, a főrendűek többnyire mindenáron. Ugyanakkor a rendi alkotmányosságot védelmező, annak érvényesítéséért küzdő erők testületi szellemben és hangon nyilatkoztak meg. A rendi előzmények, keretek és feltételek magyarázzák, hogy az ellenzéki túlsúlyú alsótáblán is a személyes véleményt, a személyes hitelt, a személyes felelősségvállalást jórészt mellőzve szólaltak fel, többnyire tényleges összhangban kötelező követutasításokkal, de legalábbis azok fedezetében a megyék, a városok és a káptalanok követei. (Jellemző, hogy a protokolláris eljárással összhangban az egykorú hivatalos országgyűlési kiadványok sem nevezték nevükön a szónokokat, hanem azt rögzítették, melyik törvényhatóság stb. fejtette ki véleményét, voksoit, netán indítványozott megnevezetlen, de természetesen azonosítható követe útján.)

Mindennek ellenpéldájaként érdemes felidézni, hogyan fogalmazott Kölcsey Ferenc, a romantikát a liberalizmussal ötvöző politikus-költő már 1826-ban, amikor a mohácsi vész háromszázadik évfordulóján „emlékbeszédet” vetett papírra, egyszerre téve tanúságot arról, milyen erős a személyes történelmi elkötelezettsége, s milyen szubjektív hangon tud szólni általa közérdekieknek tekintett kérdésekről. Így a történelmi múlt iránti közönytől is:

„, Nekem ... mind a magányos, mind a nemzeti gyásznapok szentek; s mennyivel inkább annak kell lenni e mai reggelrel visszafordúlnak, mely e nép múltja és jövője közé úgy állott, mint keresztülrohant tenger az általa különszakasztott két világrész közé! ... E gondolatok újúlnak meg lelkemben, s e gondolatokkal eltöltve néztem le ablakomból; együgyűségemben azt hívnék, hogy nincs magyar, kit e pillanatban más valami foglalhatna el. És miért vesztegessenek szót, néztem és láttam mindazon tarka jeleneteket, mik a város utcáin naponként egymás váltogatják; csak azt nem, amit keresék.” Csalódottan „visszamentem szobám

mélyébe, a kezemre hajtván fejemet, azt kezdém, amit a drámai hős, midőn a szerepek [értsd: a szereplők] egyszerre elfogynak mellőle: beszélék magamban.” Fiktív beszédét, melynek előadására nem is számíthatott, jellegzetes fordulattal így zárta: „... te jámbor szónok, örülj hallgatód nemlétén. Mert lehetsz-e bizonyos, ha azok ékesszólásod egész mutatványát nem epeömlésnek tulajdonítják-e? Azért, uraim, isten veletek! én úgyis nemsokára az én halottaimhoz költözöm; előre tudván sorsomat, hogy el leszek feledve, mint ők.”¹

Alig néhány év – de micsoda sorsfordító évek – elmúltával az a Kölcsey, aki íróasztala fiókjába volt kénytelen sülyeszteni a történelmi múlttal olyan formabontó módon szembeülő mohácsi emlékbeszédét, már az országgyűlésen érvel, csatázik szubjektív tényezőket sem mellőzve. 1833. március 4-én a nyelvkérdésben elmondott egyik szenvedélyes beszédében többek között így fogalmazott: „... eltapodták, ... csúfot csináltak azon szerencsétlenekből, kik hazafiságtól vezéreltetvén, ezen nyelv kiművelésére adták magokat. Én tudom, én igenis tudom, Tek. Rendek! Húsz év óta futom az írói pályát és szenvedtem nemcsak megvetttetést, hátratételt, szegénységet, sőt üldöztetést is, mivel a nyelvet becsülni, mivel néhány társammal annak kiművelését célba venni bátor valék.”² – Kölcsey nemcsak személyes tapasztalatait vonultatta fel állásfoglalását indokolva, hanem személyes hitét, meggyőződését és kételyét is a mérleg serpenyőjébe vetette, a szenvedélyt a racionalitással nagyon is társíthatónak ítélve: „Soha senki el nem fogja velem hitetni, hogy azon okok, melyeket a főrendek előhoznak [ti. a latin mellett] meggyőződésből, szívből származtak volna.”³ A beszéd vallomások zárófordulatában egy romantikus szimfónia ünnepélyességével így összegezett: „Íme, én is, ki egyike vagyok a leggyengébbeknek, nyilván s egyenesen ki mondom: előbb fog e kebel megrepedni, mintsem a nemzeti nyelvre tett kívánságtól egy pillantásig is elálljak.”⁴

A romantikus élmény- és olvasmányanyag, a személyes vallomástételre készítő helyzet és közeg kivételes erővel hatott arra a Széchenyire, akit missziós tudata, belső egyensúlyzavarai táplálta exhibicionizmusa, osztályostársainak, sőt részben saját környezetének szemrehányásai miatti öngizolói kényszere is vitte, szorította egy sajátos, szenvedélyessége folytán is időtálló retorikai szubjektívizmusra. Kitűnő példája ennek a reformelképzeléseit – a konzervatív támadásokra válaszul is – viszonylag leginkább konkretizáló *Stadium* előszavának önvallomása: „Szándékom ím ez volt: füleimet bedugva, szemeimet behúnyva, fogaimat összeszorítva, derekamat megfeszítve, minden lárma, sárral-dobás, kövekkel-hajigálás, s vágás ellenére is rettenetlenül s egyenest menni célomhoz, mely – az élő Isten látja – semmi egyéb, mint lelkemből kivonni végre azon fájdalmas tövist, melyet honom nyomorult álláspontja döfe oda, s mely mind addig – s érzem, még síromon túl is – fogja azt a keserű kínnal epesztni, míg a magyar nem emeli királyát s magát hozzá illő dicsőségre.”⁵

Ez a romantikus önkínzó pátosz a depressziós ember hangulati emelkedettségi szakaszaiban képes volt érvelésének hatását még tovább fokozni éppen az öngúnytól sem mentes önfeltárásnak sokban talán megjátszott, sokban tényleges őszintesége révén: „Midőn az 1825-ki országgyűlésen a devalvatiórul vala szó, a tanácskozók két véghatára régibb adósságokban ... részint százért százat részint százért negyvenet votizált. (Azaz megoszlottak a vélemények, hogy a hitelezőket névértékben vagy a devalvációs kulcsnak megfelelően kártalanítsák-e.) Én nem kívántam eleinte hozzá szólni, mert atyám után felette sok régi adósságot vevén át, az igazság és alig-bírható károm közt helyeztetve, egy igen kellemetlen kelepcczében érzém magam. De végre részint szégyenbül, mert ezen tárgynál kiki megszólamlott ... részint lélekisméretem sugalása szerint, voksomat a százért százat javaslokéihoz csatolám. Azonban, ám-bár magammal megelégedni némi kis okom volt – a mit az Olvasó is tán megenged – még sem tudtam tiszta lelkü tettemnek minden keservtül menten, háborítlan örvendeni; mert

emberi gyarlóságomnál fogva ellenállhatatlanul kongatá füleimbe egy kis daemon ezen rút szavakat 'bár gyöznének a negyvenesek!' ”⁶

Míg Kölcsey és Széchenyi (sok más most említetlennel együtt) mindenekelőtt a történelmi sorssal és a sorsformálta elmaradással, elmaradókkal perlekedve tette túl magát a romantika „szabálysértő” módján a politikai megnyilatkozások tradicionális formáin, addig Wesselényi Miklóst legalább ennyire a hatalom vélt és valóságos fenyegetése is készítette erre. Az a Wesselényi, aki 1831-ben papírra vetett főművében, a történelmi tudaviszonyaink mérhetetlen kárára olyan kevéssé ismert *Balítéletekről*ben korántsem példaadó szándék nélkül hangsúlyozta, hogy „magyarán megmondom, a mit gondolok. Én czukros nem vagyok, de nem is akarok lenni,”⁷ s a műhöz csatolt óvásában már szükségesnek érezte, hogy ne csak honfitársaihoz forduljon fenyegető elfogatása esetére tiltakozásával, hanem „a világ minden szabad nemzeti”-hez is,⁸ Széchenyit és önmagát nem véletlenül látta egy romantikus dráma végsősoron azonos törekvésű, mégis ellentétes útra lépő hőseinek szerepében. Amikor 1831 őszén Széchenyi a Habsburg-hatalom által már személyes szabadságában fenyegetett Wesselényit nézetegyeztető tárgyalásra Pestre hívta, az ugyanis többek között így felelt: „Hogy értekezésünknek sükere legyen, meg vallom, nem hiszem: mind ketten nagyon meg vagyunk győződve képzetünk s látásunk igaz voltáról: ezek pedig egymással nagyon ellenkeznek. Te hiszel, mint Egmont, [ti. Goethe Egmontja] s félek, hiedelmed, ha reád nézve nem, de veszélyes lesz honyunknak: Te mint eszközt akarod a kormányt használni, éppen amannak veled tzelja, hogy Te érd el tzelodat arra Te igen gyenge vagy s minyájon igen gyengék vagyunk, amaz pedig igen erőss s igen okos.” – Én nem hiszek. Tudom, hogy nem bírok az Orániaiak előrelátó s méjj eszivel, de igen szeplőtlen lelkivel s rendíthetetlen akaratjával.”⁹

Az 1832/36. évi országgyűlés tárgyalási anyaga tanúsítja, hogyan nyert teret, vált egyre általánosabbá az egyéni véleményt is hordozó, személyes hitelű, szubjektív hang a formálódó reformellenzék politikai gyakorlatában. Hadd példázza ezt legalább két megnyilatkozás. – A Kölcsey kiszorítása és Wesselényi perbefogása után a reformtábor irányadó politikusává emelkedett Deák Ferenc például személyes erkölcsi ítéletének deklarálásával igyekezett útját állni a kormányzat szokásos lélekvásárló üzelveinek az országgyűlés feloszlatása előtti egyik utolsó felszólalásában. Miután a főrendek visszautasították az alsótábla azon határozatát, amely a polgári parlamentarizmus összeférhetlenségi elvét deklarálva megtiltotta, hogy az országgyűlés által választott bizottságok tagjai kormányhivatalt, többnyire megvesztegetés számba menő zsiros szinekúrárt vállaljanak, kijelentette: „ünnepélyesen kinyilatkozatom, hogy az országos küldöttségek azon tagját, a ki a kormány kinevezésétől függő hivatalt vállal, országos deputatusnak többé el nem ismerem.”¹⁰

Arra, hogy a személyes meggyőződést közvetítő szubjektív hangnak milyen szerepe lehetett az új eszmék terjesztésében, jól következtethetünk az akkor még csak a reformmozgalom fegyverhordozójának szerepét betöltő Kossuthnak a cenzúra által eltiltott *a Magyar főrendek 1833-ban* című tervezett könyve elkészült, de csak 1966-ban publikussá vált nevezetes „előbeszédének” szövegéből. A pályakezdő Kossuth többek között így fogalmazott: „Örömet megvallom én, hogy a fennálló törvényeket könnyelműen s minden oldali megfontolás és a legnagyobb szükség nélkül változtatni tilos. De megvallom azt is, komoly ajkam mosolyogni indul, valahányszor törvényhozó teremünkben valamely indítványnak ellenére azon okot hallom felhozatni: jó, helyes, de Werbőczynek ez s ez [a] törvénye mást rendel, következőleg el nem fogadhatom. Mellyik Isten ütötte fel Werbőczynek régi könyvére az örökkévaló igazság azon díszjelét, melly csak az örök természet örök könyvét illetheti?” S ezt a szubjektív indítást követi a jogegyenlősítést célzó érdekegyesítő politika érvrendszerének megalapozása hozzácsatolva a liberalizmus így magyarított krédóját: „A szabadság oly mérhetetlen kincs, mely azáltal, hogy véle többen osztoznak sem fogy, sem gyengül, sőt nő, sőt erősö-

dik”, továbbá a messzevilágító hivatkozás arra, hogy a cári hatalom fenyegető közelsége és az ország nemzetiségi megosztottsága teszi az amúgyis indokolt érdekegyesítő reformpolitikát halaszthatatlanul sürgetővé.¹¹

Érdeemes hozzáfűzni, hogy a „komoly ajkú”, a köztereken és a történelmi tudatban pátozos pózokba merevített Kossuthnál sem hiányzott a szubjektív előadás játékos felhangja, még a szó szoros értelmében véve sem. Hosszú börtönévek után a politikai tevékenység folytatását kötelességének tekintő szerkesztő ilyen szubjektív hangütéssel hívta fel például a figyelmet a közlekedésügy reformját sürgető mondanivalójára: „Nekivágtattunk a rákosi úttöltés portengerének. Oly gyönyörűsége szép, finom por feküdt utunkban, hogy ha gyermek[ek] vagyunk elszöknénk hazulról, csakhogy ily szép porban játszassunk: s miért nem?” S a személyes élményt közvetítő játékos hang addig kíséri az olvasót, míg a portenger keletkezésének magyarázatához és felszámolása technikai, társadalmi és politikai feltételeinek megértetéséhez el nem juttatja.¹²

A szubjektív hang térnyerése a reformkorban együttjárt azzal, hogy nemcsak a személyes vélemény nyilvánítása vált elemi követelménnyé, hanem a személyes politikai felelősségvállalás is. Nincs lehetőségünk ez alkalommal e folyamat nyomonkövetésére akárcsak példázó módszerrel is. Formális zárómozzanatként értékelhetjük – legalábbis az igények változásának szintjén –, hogy 1848. március 29-én, jóformán tehát a sorsfordító politikai áttörés másnapján, Kossuth nem a szokásos, a testületi reprezentációra utaló megszólítással, „Tisztelt Karok és Rendek!” kezdte beszédét, hanem a rendi megkülönböztetés nélküli nemzet iránti személyes felelősséget külön is hangsúlyozva tett eleget annak a polgári igénynek, hogy a megszólítás azontúl „Uraim!” legyen.¹³ Több mint szimbolikus ellenérzéssel fogadta ezt Széchenyi. Március 30-án a következőket jegyezte naplójába: „Tegnap Kossuth nem Tekintetes Rendeket mondott már, hanem Uraimat! Minő bomlasztó!”¹⁴

A hangváltást és ami meghatározta, azaz a politikai monopólium iránti igényét továbbéltető abszolutizmus és a kiváltságokra építő rendi alkotmányosság kompromisszumán alapuló régi rendet megdöntő újat számos veszély, nem utolsósorban személyi kultusz kialakulása is fenyegette. Nagyfotosságú mozzanat, hogy éppen az a Kossuth, akinek személy szerint a legfontosabb volt a szerepe ebben a fordulatban, s aki később öskereső kijáratító törekvéseknek sokban áldozata lett, a kezdet kezdetétől maga figyelmeztetett a szubjektív tényező túbecsülésének veszélyeire. 1848. április derekán, a Batthyány-kormány pesti fogadtatásakor mondotta Vasvári Pál üdvözlő beszédére válaszolva többek közt a következőket: „A história mindig ki tudja jelölni az embert, a ki ha nem volt volna, vagy nem azon helyen volt volna, a történet másként alakul. Most nem úgy van – most nincs ember Európában, nincs hazánkban, a ki rá tehetné kezét az eseményekre s mondhatná: én csináltalak. – Az egyéni nagyság színekválva van; – az emberiség nagy egyénisége lépett helyébe ... Alázatos szívvel hajlunk meg Isten uja előtt, melly minket a nemzet szolgáivá hívott meg, hogy legyünk felelős sáfárjai a nemzet akaratának, melly ön sorsának urává lön.”¹⁵

A transzcendentális „ujjmutatás” Kossuth szerint tehát a célt a népszuverenitás polgári demokratikus érvényesítésében jelölte meg, olyan struktúrában, amelyben a politikus hangja sem az önkényúrét ne visszahangozza, sem a kiváltságosok testületi véleményének közvetítője ne legyen, s amelyben új despotizmus létrejöttének fontos ellensúlyát képezze a közvélemény alakulására szubjektív véleményével ható, majd a többségi közakaratot híven tolmácsoló politikus felelőssége.

Végső soron a romantika mellözhetetlen attribútuma a szubjektív hang érvényesülése a politikai monopólium megtörése után annak felismerését is segítette, hogy a kívánatos a hatalom csúcsain nem az emberfeletti, hanem az emberi.

JEGYZETEK

<p>1. KÖLCSEY F.: Mohács. In: Kölcsey Ferenc válogatott művei (S. a. r. FENYŐ I.) Bp., 1975. 556-557, 567.
 2. Uo. 599.
 3. Uo. 600.
 4. Uo. 601.
 5. SZÉCHENYI I.: Stadium. In: Gróf Széchenyi István munkái. (S. a. r. SZILY K.) Bp., 1905. II. 23. 6. Uo. 45-46.
 7. WESSELÉNYI M.: Balítéletekről. Bukarest [Leipzig], 1833. XXVII. p.
 8. Uo. 303-311.
 9. WESSELÉNYI M.: (Zsibó, 1831. nov. 29.) – Széchenyi Istvánnak. In: Adatok gróf Széchenyi</p> | <p>István és kora történetéhez 1808-1860. (S. a. r. BARTFAI Sz. L.) Bp., 1943. I. 147-149.
 10. Deák Ferenc beszédel (S. a. r. KÓNYI M.) 2. kiad. Bp., 1903. I. 261.
 11. Kossuth Lajos Összes Munkái. VI. (S. a. r. BARTA I.) Bp., 1966. 377-379.
 12. Kossuth Lajos Iratai. XII. (S. a. r. KOSSUTH F.) Bp., 1906. 82. és kk.
 13. Kossuth Lajos Összes Munkái XI. (S. a. r. BARTA I. Bp., 1951. 700.
 14. SZÉCHENYI ISTVÁN: Napló. (Válogatta OLVÁNYI AMBRUS) Bp., 1978. 1220.
 15. Kossuth Lajos Összes Munkái XI. i. m. 738-739.</p> |
|---|--|

György Szabad: Subjektiver Ton im politischen Leben des ungarischen Reformzeitalters

Im Vortrag wurde die Erstarkung des subjektiven Tons im politischen Leben Ungarns gegen Mitte des 19. Jahrhunderts anhand von Äusserungen einiger liberaler Reformpolitiker (Ferenc Kölcsey, István Széchenyi, Miklós Wesselényi, Ferenc Deák und Lajos Kossuth) nachgewiesen. Der gleichzeitig mit der Romantik in Erscheinung getretene Liberalismus ist als Reaktion sowohl auf den Absolutismus – in dem die politische Willensäusserung als Monopol des Herrschers galt – als auch auf die ständischen Traditionen – auf den kollektivistischen Geist und Ton – zu verstehen. Romantische Geständnisse, der Einsatz von individuellen Erfahrungen und persönlichen Überzeugungen sind die hervorstechendsten Merkmale eines Entwicklungsprozesses, der in der ausdrücklichen Forderung gipfelte, dass der subjektive Ton zunächst die Entstehung der demokratischen öffentlichen Meinung fördern, und sodann deren Interpret werden sollte.

